

Gospodarska kriza in etika - izziv za kristjane, muslimane in vse druge "vernike dobre volje"

*Začenjam potovanje v notranjost,
potujem vase
k najbolj notranjemu jedru svoje biti,
kjer prebivaš Ti.
Na tej najgloblji točki mojega bitja
si Ti že vedno pred menoj tu,
ustvarjaš in oživljaš,
krepiš brez prestanka
mojo celotno osebnost.¹*

V članku govorim o (izgubi) odgovornosti vodilnih oziroma pristojnih in vpletenih v dogajanje v sodobnem svetu oziroma o odgovornosti intelektualcev vseh vrst za to kritično stanje sploh. Pogrešam intelektualno poštenost in dolgoročnost, da z uveljavljanjem svojih zamisli prevzamejo tudi odgovornost za posledice svojega ravnanja. Razmišljam o izzivih za ustanove smisla kot cerkve, religijske skupnosti ter podobne ustanove in organizacije pri odpravi oziroma vsaj delnem obvladovanju sodobne krize. Ali so nosilci odgovornosti usposobljeni, pripravljeni in voljni za sprejem teh odgovornosti? Kako in koliko jih od družine do drugih vzgojnih in raziskovalno-izobraževalnih in drugih ustanov in organizacij za to usposabljam, da bi to lahko zmogli? Za takšno usposabljanje je potrebno tudi primerno vživljanje v to stanje, razčlenitev njegove kritičnosti in usposabljanje za odgovorno ravnanje. To pomeni tudi ustrezno spremembo splošne zavesti o "stanju" globalnega sveta.

Kriza

V razpravi *Keynezijansko² pretiravanje*. *Zakaj se preobrat ne bo zgodil jutri,*³ se avtor Laurent Cordonnier, profesor ekonomije na univerzi v Lillu, sprašuje o vzrokih sedanje gospodarske krize. Naštevava več razlogov, ki nakazujejo omejenost človeškega mišljenja na ekonomskem, političnem in socialnem področju. Finančni vzroki so v napihovanju bilančnega stanja posredniških in finančnih ustanov, ki so šle včasih celo tako daleč, da so vodilni celo prisilili svoje finančnike, da so prikazali dobičke, čeprav jih ni bilo kot v primeru Enrona, Worldcoma ali Madoffa. Pri nas je prišlo do finančnih zapletov zaradi nepokritih naložb v primeru prisvajanja firm kot Pivovarna Laško ali Istrabenz. V ZDA in drugod se je upočasnila prodaja nepremičnin in avtomobilov, kar je vplivalo na zmanjševanje tržne izmenjave in imelo za posledico zaustavitev proizvodnje. Vlade so skušale s spodbudami okrepiti trgovanje (potrošnjo), čeprav se to ni vedno posrečilo. Bivša japonska vlada je dala ljudem na roko določeno vsoto, da bi šli z denarjem v trgovino. Negotovi časi in prirojena varčnost pa so Japoncem narekovali, da so denar raje dali "v nogavico", tako da državna spodbuda ni imela želenih učinkov za oživitev potrošnje in proizvodnje. Oživitev proizvodnje oziroma ekonomska rast je namreč čarobna formula, ki naj bi reševala krizo in omogočila "normalno" ekonomsko poslovanje ter stabilizirala družbo. Toda to se zdi ravno vprašljivo, če-

prav ima omenjeni proces že kar večstoletno zgodovino. Ostaja vprašanje, ali je mogoča neprestana rast in ali je opravičljiva vera v neprestani napredek.

Zgodovina razvoja človeške kulture zadnjih stoletij je napolnjena s tem prepričanjem. Ne le običajni smrtniki, pač pa tudi strokovnjaki so gojili upanje, da bo "znanstveni oziroma pozitivni stadij", ki ga je napovedoval Auguste Comte, kar trajal in se bomo po temeljih pozitivnega razvoja, ki ima znanstveno podlago, peljali v srečno prihodnost. Pri nas in v drugih komunističnih deželah se je ta "vera v razvoj" pokrivala z marksističnim napredovanjem k vedno "boljši", brezrazredni družbi, v kateri naj bi imeli ljudje zadovoljene vse potrebe. Na Zahodu sta to vero v napredek spodbujala rast in razvoj po drugi svetovni vojni, ki sta iz brezupno porušene in razpadle Evrope druge svetovne vojne ustvarila družbo blaginje oziroma blagostanja. Evforija razpada komunističnih sistemov je odprla nove priložnosti proizvodnje in trga, obenem je stopnjevala liberalno težnjo po širjenju in uveljavljanju gospodarsko-finančne rasti, ki se ji na prvi pogled ni postavljala po robu nobena sila, saj je moč marksistične socialistične ideje tako rekoč propadla. Celo tam, kjer je ostalo nekaj marksistične retorike in predvsem veliko ideologije, je zavladal brutalni kapitalistični red, ki ga najbolje utelešata ravno postkomunistična Rusija ali Kitajska. Vsekakor so dobili glavno besedo tržni ekonomisti, ki so govorili le o razvoju. Spomnimo na napovedi tudi slovenskih ekonomistov v medijih tik pred izbruhom gospodarsko-finančne krize, v katerih so ti govorili o ugodni gospodarski rasti in spodbujali k tekmovalnemu ekonomizmu.

Danes si nihče več ne upa zagovarjati teh idej in ekonomski strokovnjaki tudi svoje bivše izjave primerno prilagajajo novemu položaju. Gospodarska kriza je znova odprla razsežnosti človeške omejenosti. Pokazala je na

nemoč človeka, da bi obvladoval svoj položaj in zagotavljal pogoje, iz katerih živi. Obenem je ta proces odprl pomen človeškega dejavnika na vseh področjih in pokazal, da tudi znanstveno raziskovanje ne zmore dati dokončnih odgovorov, pač pa ostaja človekovo delovanje omejeno in zato odprto za nove možnosti, ki ne gredo nujno v smer neprestanega napredka in razvoja, ampak poznajo tudi korake nazaj in imajo stranpoti, ki terjajo popravke in dopolnjevanje zgrešenega.

Posebno vlogo in odgovornost imajo v teh procesih izobraženci, ki naj bi imeli kompas, po katerem usmerjajo te procese tako, da bo razvoj potekal usklajeno in dolgoročno, oziroma kot danes pravimo, da bo to trajnostni razvoj. Izobraženci oziroma intelektualci imajo v tem smislu posebno odgovornost za razvoj človeštva, kakor poudarjajo sociolog Zygmund Bauman, filozof Hans Jonas in mnogi drugi.

Moderna in razvoj

Bauman zelo kritično razčlenjuje sodobni razvoj, v katerem je sistem dosegel perfektno obliko z birokracijo moderne dobe. Skladno s tem so razvidne tudi postaje tega procesa: "*fordovska tovarna*", "*panopticon*" - popoln pregled oziroma nadzor -, "*Veliki brat*", "*koncentracijsko taborišče*", "*gulag*".⁴ Vendar družba po Baumanu ni spoznala resničnih ozadij tega procesa. Ljudje so se sicer navduševali nad orwellovskimi podobami totalitarne družbe, niso pa v teh podobah dojeli svoje lastne ujetosti. Moderna ni le zunanji sistem, je potrjevanje človekove prapotrebe po redu in obvladljivosti narave in družbe. Birokrati in intelektualci so se predali slujenju tem dogajanjem.

Moderni totalitarizmi so le skrajno stanje teh procesov. Skladno s to zasnovo naj bi vse teklo po predvidljivih načrtih, skratka kot popoln sistem. Bauman navaja Maxa Webera: "Natančnost, hitrost, nedvoumnost,

poznavanje aktov, zmanjševanje napetosti ter materialnih in osebnih stroškov - vse to je v popolni birokratski administraciji povzdignjeno na optimalno raven ...”⁵

Gre za popolno planirano družbo in s tem za prepustitev vsega dogajanja “sistemskemu valu”, ki naj teče po zastavljenih načrtih. Rešitev je v ubogljivosti do sistema in njegovih birokratov, kar je po Baumanu peljalo do uničevanja ljudi v holokavstu in gulagih. Danes se ta “moderna poskus” ponavlja v zahtevi po popolnem gospodarsko-finančnem stroju, ki ga usmerjajo moderni birokrati - menedžerji. Čeprav se zdi, da posledice niso tako hude kot v primeru holokavsta in gulagov, pa je vendar žrtev vedno več, in sicer ne le možnih, pač pa dejanskih; skratka: ljudje “umirajo na obroke”, kot bi dejal Igor Torkar, saj je gospodarsko-finančna kriza prizadela predvsem revne, zaradi česar ljudje umirajo od lakote. Ne gre torej le za životarjenje, pač pa za umiranje kot posledico tega ponesrečenega systemskega urejanja. Zato je treba klicati k odgovornosti načrtovalce in izvajalce teh sistemov, ki v primerjavi s komunizmom ali nacizmom to počno bolj prefinjeno, zapleteno, nepregledno in zato na hitro manj opazno, kot je to bilo v omenjenih sistemih, a so posledice prav tako grozljive za množice ljudi, posebno za tiste, ki jih ta sistem izključuje in odriva na rob družbenega dogajanja.

Nasprotno od systemskega stroja pa naj bi po Baumanu imel težo in pomen posameznik, ki naj v dialogu z drugimi najde soglasje za etično, tj. človeško ravnanje. Bauman kot prerok postmoderne stavi na individualno etiko, kajti systemsko, skupno oz. imperialno odločanje vedno povozi človeka in tudi število nikoli ni važno. Čeprav prihajajo črni časi za moralno odgovornost, na kar je opozoril že Hans Jonas s svojim delom *Principi odgovornosti*, ni druge poti in je treba sprejeti postmoderno nemoč, če hočemo prev-

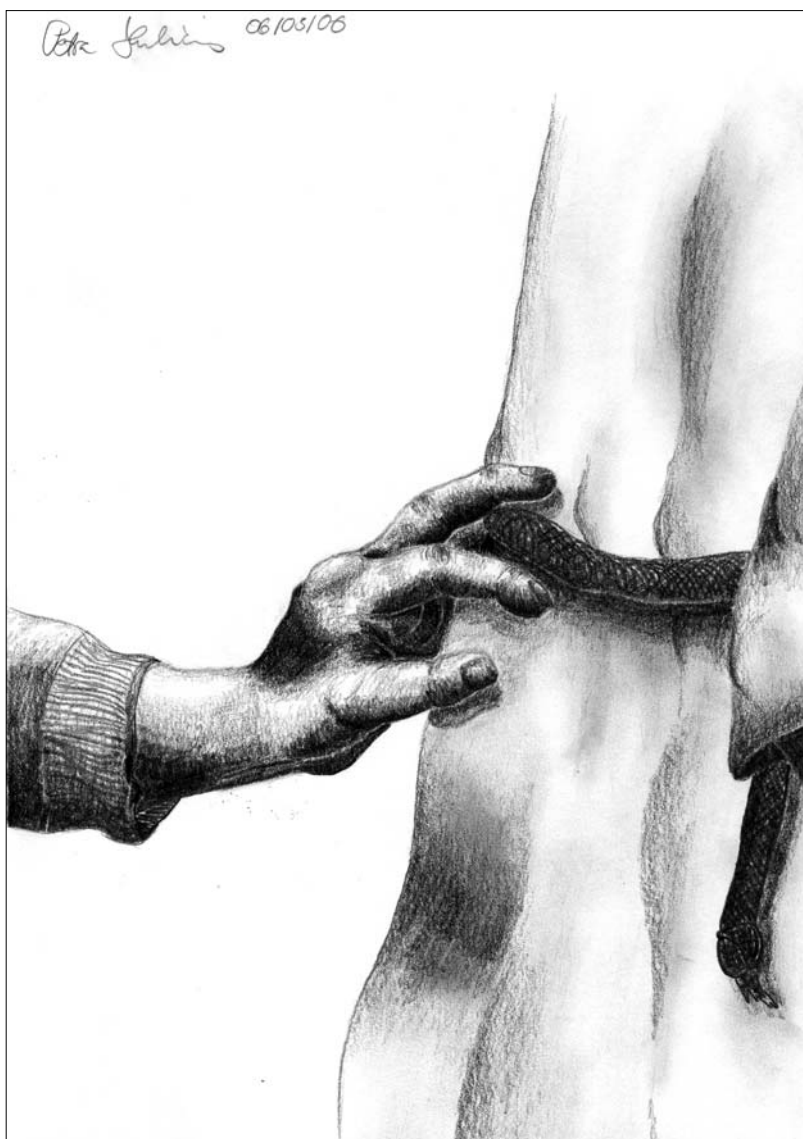
zeti odgovornost za človeka. ⁶ Vprašanje je seveda, kako ustvarjati pogoje, da bo takšna odgovornost drug za drugega uresničljiva kljub sodobnim močnim systemskim prijemom, ki se systemsko izvajajo preko globalnih gospodarsko-finančnih, medijskih in političnih vzvodov.

Ponovna poroka med ekonomijo in človekom (antropologija)

Dosedanji razvoj ekonomskih sistemov se je uravnaval po načelu samostojnosti ekonomije kot znanosti, čeprav je moral upoštevati humanistične in družbene zakonitosti. Ekonomija po mednarodni razvrstitvi (*Frascati*) spada med družboslovne znanosti, torej mora upoštevati družbene zakonitosti. Temelj družbe pa je človek. Družba temelji na človeku, zato je pri njenem (tudi ekonomskem) razvoju treba upoštevati človekove razsežnosti, ne le njegovih telesnih potreb, pač pa tudi njegove duhovne razsežnosti, saj je človek prav tako duša kakor telo, kakor so poudarjali misleci od pradavnine. Vendar sta razvoj sodobne znanosti in ekonomski razvoj, kot je obširno razvil Aleš Ušeničnik v svoji *Sociologiji* 1910, poudarjala le telesne oziroma materialne zakonitosti, premalo pa upoštevala duhovne. Človek je tudi omejeno, nepopolno bitje, kar je izpostavilo predvsem krščanstvo, zaradi česar prihaja do “nesporazumov”, do težav oziroma do človeških napak in do pojava zla. Človek skratka ni le dobro “navit stroj”⁷ oziroma dobro organizirano bitje, ki lepo “teče”, pač pa se marsikaj v njem zalomi in izrodi. Zato je praktično vprašanje človeka izjemnega pomena in ima več plati, kot izpostavlja v svojem pravkar v slovenščino prevedenem delu luksemburški filozof Rémi Braugue, ko govori o praktičnem pomenu teologije, ki ima tri razsežnosti: etično (upravljanje posameznika), ekonomsko (upravljanje gospodarstva) in politično (upravljanje države)⁸.

Človeško življenje je tesno povezano in med seboj prepleteno, tako znotraj človeka kakor z njegovimi zunanjimi telesnimi in duhovnimi, teoretičnimi in praktičnimi razsežnostmi. Zato se tudi ekonomski procesi ne odvijajo neodvisno od človeka in njegovih pogledov na svet. Družbeni procesi niso le tekmovalna napetost in tržna uspešnost, kakor so pod vplivom darvinizma, materializma

in marksizma trdili ekonomisti, politiki in drugi načrtovalci modernega razvoja, ki niso upoštevali zakonitosti omejenega človeka v teh procesih. Takšna miselnost je vodila v tako imenovani divji tržni kapitalizem, ki ima sicer tudi blažje oblike in se ni povsod uveljavil kot Hayekov⁹ nenasitni neoliberalni model. V skandinavskih državah, delno tudi v Nemčiji, je ekonomski sistem vključeval

Petra Hulicius-Mack: Samo en dotik nas lahko pozdravi

močne socialne varovalke, kar pomeni, da je upošteval človeka in njegove temeljne potrebe ter se ni pustil vpreči čisto v voz ekonomizma. Posebno se je model tržne prodornosti in tekmovalnosti okrepil s padcem komunizma, ki je sprožil borbo za prevzem globalnega razvoja. Snovali so jo v tržnih organizacijah oziroma firmah, finančnih združenjih in predvsem v vodilnih ekonomsko-finančnih krogih, ki so hkrati vedno bolj prevzemali vpliv na svetovno politiko. Tudi zaradi te prevladujoče vloge nad politiko so razsežnosti finančne krize tako prepletene in segajo globoko v vse pore svetovne družbe. Človek je pri tem potegnil "ta kratko", ker se je ekonomski proces osamosvojil in "prevzel" človeka in njegovo človeško dostojanstvo.

Ali lahko vrnemo ekonomski proces človeku

Človek naj po Bragueu poveže etično, ekonomsko in politično v praktično-teološkem smislu, kar po njegovem mnenju ne pomeni, da nočemo politične teonomije, pač pa gre za normativno določitev vsega človekovega po Božjem zakonu.¹⁰ Ta Božji zakon v Bragueovem smislu lahko razumemo kot Božjo podobo v človeku ali človekovo bistvo oziroma človeško dostojanstvo, ki pa ima zato tudi normativno, urejevalno vlogo. Ne gre za kako politično vsiljevanje, pač pa za to, da Božji zakon v smislu Boga, ki je kot oseba Jezus Kristus stopil na zemljo, dobi osebne človeške poteze in se razliva na vsa področja človekove dejavnosti, saj je človek sestavljeno bitje, ki se ureja iz svoje notranjosti, iz svojih najbolj človeških razsežnosti.¹¹ Te določajo tudi vsa zunanja področja. S tem se politično, ekonomsko in etično stekajo v normativni zakon človeškega (v bistvo človeške narave), ki je hkrati Božji zakon, je podoba Božjega reda v človeku. Etika, ekonomija in politika dobijo tako notranje normativno določilo, po katerem so vse stvari

človekovega delovanja normirane, urejene in določene iz njegove notranjosti po Božji utemeljitvi, kar je najbolj notranje v človeku. Iz tega središča se ureja tudi vse drugo. Zato etika, politika in ekonomija dobijo spet človeške razsežnosti, v svojem razvoju in delovanju se ne oblikujejo le svojevoljno, izolirano, pač pa po zamisli, ki jo je vanje položil Bog.

O tem govori tudi Benedikt XVI. v okrožnici *Ljubezen v resnici*, ko poudarja, da ne zadostujejo pravni okviri, pač pa se morajo politiki, menedžerji, potrošniki in končno vsi državljani tega sveta držati etičnih načel in jih sprejemati v svojem poslovanju. Potrebni sta vest in družbena odgovornost.¹²

Seveda se zdi takšna "ekonomska praksa" tuja današnjemu finančnemu in ekonomskemu poslovanju, ki naj bi potekalo po svojih "neodvisnih" zakonitostih. Ker pa nas je ravno taka "zožena" uporaba teh zakonitosti pripeljala v sedanjo krizo, je treba iskati nove oziroma globlje temelje, ki vodijo k zanesljivejšim rešitvam. Podobno zoženi ekonomski procesi zgolj na hitro proizvodno rast so povzročili tudi gospodarsko krizo leta 1929, saj je neprestano povečevanje proizvodnje pripeljalo do zloma trga, ker je bilo naenkrat preveč proizvodov. Tudi sedanja kriza ima znake prenasíčenosti trga (npr. v avtomobilski industriji), dodatno pa prihajajo novi (globalni) problemi kot neupoštevanje pokritosti denarja, kar je resen izziv za verodostojnost menedžerjev, nadzornikov, borznih posrednikov in drugih vpletenih pri pogosto kaotičnem poslovanju finančnih in gospodarskih ustanov. Težave povzročajo neusklajenost procesov in pomanjkanje čuta za druge udeležence. Glavni razlog se zdi torej človeški dejavnik, ki se kaže predvsem v sebičnosti in nepripravljenosti za upoštevanje drugih, posebno tistih, ki v teh procesih nimajo take družbene moči. Na to opozarja papež v omenjeni okrožnici, ko govori o "logiki daru brez

protiusluge”.¹³ Seveda niso vse težave rešljive le z darovanjem, najprej je treba težiti k vzpostavljanju pravičnostnih odnosov, ki utrjujejo pravičnost ne le med živečimi, pač pa tudi med generacijami. Vsa ta vprašanja so rešljiva le ob upoštevanju celostnega človeka, se pravi njegovih vsestranskih antropoloških, ne le zgolj ekonomskih danosti. Ljudje moramo delati na tem, da najdemo svoje središče in uspemo najti temelje, ki nas (vse) omogočajo in solidarnostno povezujejo. Ta projekt ni rešljiv z ekonomskimi ali tehničnimi, tj. zunanjimi, pač pa le z notranjimi človeškimi, to je z za človeka središčnimi, tj. duhovnimi temelji. V že omenjeni okrožnici papež govori, da potrebujemo “modre ljudi z globokimi mislimi”.¹⁴

Politiki so odpovedali

Na splošno se danes povsod po svetu posebno ob volitvah pokaže, da ljudje vedno manj verjamejo v politike. Razlog je v nemoči politikov, da bi korenito in odločno posegli v finančno-ekonomske procese ter jih ustrezno usmerjali in urejevali. Zato je tudi politika vzporedno z ekonomijo (in tudi etiko) danes v krizi. Državljeni vedno manj zaupajo politikom. Posebno je to zaupanje omajano v tranzicijskih državah, kjer se ekonomski procesi in preoblikovanje družbene zavesti prepletajo z mukotrpnim uveljavljanjem formalno-demokratskega reda, ki pa zaradi usedlin polpreteklosti ne more prav zaživeti. Nekdanji politični, ekonomski in socialni esteblišment se noče posloviti in dati prostora novemu. Posledica so neprestani nesporazumi ter nemoč političnih in ostalih dejavnikov, da bi uveljavili realne demokratične procese.

Tudi po svetu se posebno zaradi osamosvojitve in globalizacijske moči ekonomija in njeni urejevalci izmikajo političnemu in finančnemu nadzoru državne politike in uprave. Niso zaman poudarjali nekateri politiki,

med njimi najbolj odločno nemška kanclerka Angela Merkel, da je nujno potrebno uveljaviti nadzor nad finančnimi tokovi po vsem svetu. Poiskati je treba torej nove vzorce globalnih političnih in upravnih razsežnosti, ki bodo zagotavljale prosojno delovanje finančnih in ekonomskih trgov.

Kot poudarja papež Benedikt XVI. v omenjeni okrožnici, pa ni dovolj le pravni okvir, potrebujemo etično zavest¹⁵, potrebujemo odgovornost, in odločilno vlogo imajo pri tem nedvomno politiki in intelektualne avtoritete. Avtoritete so danes sicer v krizi, kar je med drugim posledica odsotnosti in nesposobnosti staršev, da bi uveljavili osebni zgled in zagotovili okvire otrokovega razvoja. Dalje smo še posebej s komunističnimi poskusi in tranzicijsko retoriko zvođeneli pedagoške avtoritete, pokazala se je neučinkovitost politike in njihovih nosilcev. Globalizacija ekonomskih in finančnih procesov je vzela politikom nacionalne vzvode, s katerimi bi urejali in nadzirali njihove tokove. Nacionalni politiki so izgubili odločilni nadzor nad finančnim poslovanjem, kar je oslabilo njihovo politično moč in avtoriteto. V tem smislu papež Benedikt XVI. razumljivo poudarja nujnost “svetovne politične avtoritete”.¹⁶ Kako težko je izvajati “svetovno avtoriteto”, potrjuje nemoč OZN in drugih mednarodnih ustanov ter težave pri uveljavljanju skupnih dogovorov najrazvitejših, tudi zadnjega v amerškem Pittsburghu, kjer se glede nadzora nad svetovnimi finančnimi tokovi politiki ne morejo uskladiti, saj države, ki imajo tako imenovane “parkirne firme”, temu nasprotujejo. Marsikaj je že podedovano od bivših komunističnih oziroma drugih diktatorjev, ki so denar izvažali iz svojih najboljših kraljestev v zahodne banke, zdaj prihajajo vedno novi afriški in azijski veljaki, ki od ubožcev nagrabljeni denar ali celo denar pomoči svetovne skupnosti nalagajo v “varne države” oziroma banke. V našem sosodstvu sta bili taki parkirišči in sta del-

no še vedno Švica in Avstrija, ki ju zdaj evropski politiki spodbujajo k prosojnemu poslovanju njunih bank, da bi preprečili davčne utaje in druge malverzacije domačih menedžerjev oziroma finančnikov.

Kaj torej?

Povsod se razodeva potreba po novih temeljih, ki naj bi omogočili uveljavljanje vsaj treh pomembnih sestavin razvoja sodobnega sveta. Koraki so sledeči:

Večja pravičnost

Doslednejše naj bi se upoštevala družbena pravičnost. Ta naj bi vključevala tako manjše enote, kot so podjetja (mikro-raven), lokalne oziroma pokrajinske skupnosti, države. Vedno bolj pa je uveljavitev pravičnosti pomembna tudi na globalni ravni, se pravi v okviru celotnega planeta (makro-raven).

Že na najnižjem nivoju se zadeve z novimi ekonomskimi možnostmi in povezanimi globalnimi premiki zaostrujejo, saj globalni finančni procesi in avtomatizacija dela delavcem jemljejo delo in jih napravljajo za lahek plen globalnega kapitala. Če se kapitalu zdijo delavci predragi, se (vsaj zaenkrat) kljub tveganjem preseli in poišče cenejšo delovno silo. V azijskih in afriških državah se zato pojavljajo delovna taborišča, podobna koncentracijskim taboriščem nacizma ali gulagom komunizma, kar potrjuje, da je sodobni globalizacijski sistem samo bolj fina, čeprav enako kruta oblika omenjenih. Na izkoriščevalsko nizko plačano delo silijo proizvajalci otroke, ki jih matere oziroma družine ne morejo preživeti, ker so se zadolžile ponavadi pri istih ali drugih posrednikih denarja. Ob tem lastniki in upravljalci kapitala (menedžerji) skušajo s ceneno delovno silo in s tem povezanim zmanjševanjem stroškov doseči čim večje finančne dobičke. Podobno izkoriščanje se dogaja v razvitih deželah z organiziranim trgovanjem z ljudmi: z begunci, prostitutkami

in preprodajo drog iz revnih dežel. Tako se kapital vedno bolj globalizira, delavci na mikro ravni pa nimajo možnosti, da bi se temu uprli, ker bi za to potrebovali globalno organizacijo. Zato je npr. že papež Pavel VI. v svoji okrožnici *Napredek narodov* (*Populorum progressio*) izpostavil nujnost svetovnega urejevanja družbenih zadev, ker je delo postalo tako kompleksen pojem, da njegovo izvajanje omogoča zlorabe in prikrita posla.¹⁷ Iz podkupljivosti (korupcije) pogosto celo državni uslužbenci in politiki podpirajo take posle. Družba je resno ogrožena, če se delivci pravičnosti (vladarji, politiki, upravljalci, starši) pokvarijo in delajo krivico, pravi po Tomažu Akvinskem Josef Pieper.¹⁸

Pravičnost je nujna tudi na globalni ravni, saj ni mogoče doseči miru in zadovoljstva na svetovni ravni, dokler bodo med nami reveži. Revščina kot posledica nepravičnosti je tudi glavni vzrok za terorizem, ki kot posledica svetovne nepravičnosti ustvarja nered in izziva spore med skupinami in narodi oziroma predeli sveta. Zato je treba odnose med narodi in posamezniki urediti tako, da bodo vsi prebivalci planeta Zemlje imeli zagotovljene osnovne življenjske pogoje. Dalje to vključuje zagotovitev čimbolj enakopravnih osnovnih pogojev za življenje posameznikov. John Rawls v svoji *Teoriji pravičnosti* govori o tem, da je treba zagotoviti te pogoje najšibkejšim oziroma najpotrebnejšim.. To je podobno temu, kar papež Benedikt imenuje "logiko daru brez protiusluge". John Rawls pa pravi, da je treba najšibkejšim zagotoviti ugodnejše izhodiščne pogoje. Zato je treba poleg učinkovitosti postaviti tudi varovala, po katerih bo lahko čim več ljudi po svojih močeh napredovalo oziroma se uveljavljalo.¹⁹

Trajnostni razvoj

Druga pomembna družbena razsežnost globalnih procesov je trajnostni razvoj. Ne gre le za odgovornost do bodočih genera-

cij, pač pa za premislek, kako naj živimo, da bo življenje na tem svetu čim bolj skladno oziroma konsistentno. Gre za čvrst razvoj, se pravi za neko notranjo trdnost, ki v družbenem življenju pomeni povezanost, sodelovanje in medsebojno skladnost svetovne družbe. Gotovo danes kljub globalizacijskim usmeritvam in prizadevanjem še ni mogoče govoriti o takem razvoju. Manjšina človeštva ima na razpolago oziroma obvladuje večino dobrin, medtem ko večina živi v pomanjkanju. Milijarda ljudi nima dovolj hrane za vsakdanje preživetje, milijoni ljudi umirajo od lakote.

Dolgoročno je usklajen razvoj tudi vprašanje preživetja človeštva. Tak usklajeni razvoj danes imenujemo trajnostni (angl. *sustainable* = vzdržljiv; nem. *nachhaltig*, tj. ki traja). Takšen razvoj šele pomeni vsaj neko zagotovilo preživetja za prihodnje generacije. Načrtovati prihodnost pa pomeni urediti sedanost, se pravi, takšen razvoj pomeni popravek dosedanjega k neprestani rasti usmerjenega razvoja sveta. Svet je okrogel in omejen in glede na omejenost virov, sredstev in predvsem prostorskih razsežnosti ni mogoče vsega neprestano povečevati. Ureditve pogojev za trajnostni razvoj šele lahko zagotavlja možnosti preživetja prihodnjih generacij. V nasprotnem primeru se lahko upravičeno bojimo, da prihodnji rodovi ne bodo imeli več nobenih možnosti za preživetje, ker ne bo več dovolj vode in zraka ne energetskih virov in surovin za predelavo. Takšno stanje zahteva torej spremembo načina življenja in tudi novo postavitev prednosti civilizacijskega razvoja. Ne gre le za ekološke prioritete in prioritete virov. V tem smislu je ta kriza usmerila avtomobilsko (in nekatere druge) industrijo k večjemu upoštevanju varčevanja z energijo (manjši in energetsko varčnejši avtomobili). Treba pa bo razmisliti tudi o celostni globalni strategiji, pri čemer gre tudi za slovo od ekonomskega vodila "neprestane rasti".

Nujnost etike

Za takšno delovanje pa so potrebni etični pogoji oziroma so nujni globlji razlogi. Danes se veliko govori o etiki kot temelju medčloveških odnosov.²⁰ Etične kodekse uveljavljajo različne poklicne skupine. Na drugi strani se veliko razpravlja o pomanjkanju etičnosti, o neetičnosti različnih skupin in o potrebah, da se etična pravila uveljavijo in utrdijo. Podobno se je v zgodnjem grškem preoblikovanju družbe postavilo vprašanje ureditve pojmov glede na spremenjene družbene razmere. Besede, ki so izgubile prvotno moč, je treba ponovno utrditi.²¹ Danes je potrebna etičnost kot načelo človeškosti, če hočemo, da bomo preprečili svetovne spore in trk civilizacij spremenili v globalno sodelovanje. Za etično delovanje pa je potreben globlji uvid in predvsem dolgoročno razmišljanje in hotenje. Starši, ki vzgajajo svoje otroke, ne morejo računati, da bodo za to prejeli neposredno in takojšnje plačilo. Pri vzgoji oziroma njihovem delu z otroki jih lahko usmerjata le vera in zaupanje, da je njihovo delo dobro, da je skratka to, kar počno, prav. V nasprotnem primeru ne bi nikoli mogli prenašati joka, prečutih noči in drugih nevšečnosti, ki spremljajo vzgojno delovanje. Podobno velja za vzgojitelje, profesorje itd. Tako naj bi bilo tudi s politiki, novinarji, sodniki in drugimi javnimi delavci. Brez dolgoročne strategije, ki vključuje potrpežljivost in pripravljenost za dogovore, potrpljenje in nesebično služenje, je njihov učinek kratke sape. Tako pa naj bi delovali tudi podjetniki, imetniki kapitala, skratka tudi mogočniki tega sveta. Za mogočneže na tem svetu - to so danes predvsem imetniki kapitala, ne toliko politiki - je že Platon vedel, da ne spoštujejo pravil, ker je moč njihovo glavno orožje. Tako razmišljajo žal tudi sodobni mogočniki. Položaj pa se je od Platona do sodobnih globalizacijskih razmer bistveno spremenil. Človeštvo je postalo tesno prepletena in povezana

Petra Hulicius-Mack: Sklenila sva zavezo

skupnost. Njena povezovalna sila niso več niti državni ustroji niti religiozni okviri, niti ne moč kapitala, čeprav ima zadnji še vedo veliko vlogo.

Človeštvo je postalo usodnostna skupnost, se pravi skupnost ljudi, ki so zelo močno odvisni od ravnanja drug drugega. Ne le terorizem, ki je maščevanje revnih oziroma maščevanje v imenu revnih, ki ga pa izvajajo vedno določene skupine močnih, pač pa tudi vedno glasnejše trkanje na tesno zaprta vrata (šengenskega sporazuma EZ, ZDA, Japonske itd.) bogatih ter protesti antiglobalistov različnih barv in pripadnosti oznanjajo našo medsebojno povezanost. Kako mirno počitnikovati v bogatih predelih Balija in drugih oaz sodobnega turizma ali živeti v bogatih mestnih predelih kakega Buenos Airesa ob hkrati zgoščeni revščini v neposrednem sosedstvu? Tega ni mogoče vedno ločevati, pač pa vedno znova prihaja do medsebojnega trka "obeh svetov". Posebno se to zgosti v terorizmu, demonstracijah antiglobalistov, protestih delavcev in drugih posegih, ki kažejo, da je (kdaj) mera polna. Vsi ti pojavi potrjujejo, da tudi bogati niso neodvisni od dru-

gih ljudi, pač pa, da nas vse povezuje usodna povezanost, ki je naša človeškost, pripadnost isti usodni vrsti ljudi. Ta se izrazito pokaže tudi v podnebnih izbruhih, kot so orkani in drugi podnebni pojavi, ki ogrožajo vse ljudi, čeprav imajo praviloma bogati večje možnosti, da se rešijo, kot potrjuje primer orkana v New Orleansu.

Le etično ravnanje kot podlaga vzajemne človeškosti je lahko torej pot do razrešitve sodobnih gospodarsko-finančnih in drugih družbenih kriznih razsežnosti, ki pestijo globalni svet. Vprašanje ostaja, kako doseči take etične standarde, oziroma z drugimi besedami, kdo in kako naj uresničuje to poslanstvo, če smo ljudje navadno kratkoročno bolj zagledani v svojo sebičnost in ne priznavamo svoje odvisnosti drug od drugega. Za preseganje te omejenosti je potrebna dolgoročnejša drža, ki jo izraža človek kot etično bitje. Etičnost pomeni svojo človeškost postaviti kot temelj in kot cilj vsega prizadevanja, pomeni temu primerno predvidevati (*Prometej*, tisti, ki pred-vidi), torej vse delovanje podrediti in usmerjati k človeškosti kot najvišjemu cilju vsega človekovega delovanja. Taka

globlja drža pa že presega razsežnosti človeka in se dotika mističnih podlag našega sveta, je torej izraz človekove mistične razsežnosti.

Mistični uvid

Nemški mistik Johann Tauler (1300-1361) ostro nastopa proti civilizaciji, ki živi na račun žrtvovanja drugih, predvsem živalskega sveta, zato poziva k samoomejevanju.²² Podobno pozivajo tudi džainisti (in tudi druge indijske religiozne smeri), ki zahtevajo, naj se človek čim bolj samoomejuje. Džainisti to izkažejo tudi z ustreznim načinom hranjenja. Njihovi menihi pojedjo samo 32 ust (rastlinske) hrane na dan. Takšna zahteva lahko temelji le na globljih razlogih, ki imajo svoje mistične korenine. Razumljivo, da se v zahodni civilizaciji danes mnogi obračajo k vzhodnim (indijskim) virom, da bi z njihovo duhovno odprtostjo utemeljili zmanjševanje "zahodnjaške požrešnosti", čeprav ljudem za takšno delovanje pogosto manjka ustrezna etično-mistična izkušnja in pripravljenost, da se je oklenejo. V tem smislu so srednjeveški teologi govorili o umetnosti umiranja (*ars moriendi*). Ne glede na prevladujočo miselnost, po kateri je treba svet čim bolj užiti, použiti in izrabiti vse njegove možnosti, danes mnogi prihajajo do spoznanja, da je ravno to glavni razlog krize sodobne družbe. Ljudje smo umrljiva bitja in, kot so izpostavili že mnogi misleci v zgodovini človeštva, med njimi v 20. stoletju Martin Heidegger (1889-1976), je potrebno upoštevati, da je človeškemu življenju na svetu postavljena meja med rojstvom in smrtjo, kar poudarja tudi mistik Johann Tauler v omenjeni razpravi.

Glede na vse povedano je za etično ravnanje potrebna globlja utemeljitev, ki posega na bregove večnosti.²³ Človek je skratka bitje, ki težko dolgoročno deluje, če nima za to globljih razlogov²⁴. Danes je tako ravnanje spričo temu nasprotne in prevladujoče civilizacijske prakse težko uresničljivo, a je to-

liko nujnejše. To je vprašanje tako svetovnega etosa, ki je lahko neka globlja notranja vez med različnimi religijami, kakor tudi vprašanje, na kaj vsakdo drug, ki se nima za pripadnika kake religije, opira svoje delovanje, da ne bi bilo le sebično, brez posluha za druge, da bi omogočalo tudi dolgoročneje učinke. Za tako delovanje sta nujni globlja utemeljitev in drža, ki si jo sicer vsakdo lahko utemeljuje po svoje, vendar mora imeti določene mistične razsežnosti. Le nosilci take drža naznanjajo preživetja sveta. Glede na stanje razvoja sveta ni mogoče tega več prepuščati naključjem, samovoljnosti niti ne poenostavljenim sistemskim rešitvam, ki jih nudijo takšni ali drugačni gospodarski ali finančni ukrepi. Na preizkušnji je globalna človeškost. "Njen uspeh" je lahko le drža, ki jo imajo etično osveščeni ljudje, njihove razloge pa je iskati v pristni, življenjski veri in tako dejansko v "mistični zagledanosti". To seveda ne pomeni enostavno, da za take nosilce veljajo nominalni kristjani ali pripadniki drugih religioznih skupin, npr. muslimani, že kar vnaprej kot taki, čeprav njihova celotna kulturna drža zaenkrat izraža neki tak "fundamental(istič)ni upor proti globalnemu svetu in njegovemu sedanjemu civilizacijskemu razvoju". Vendar je ta drža muslimanov ravno zaradi moči tega globalnega (kapitalističnega) razvoja na preizkušnji. Na življenjski preizkušnji je vsaka taka drža (religiozna ali civilno-družbena) ravno glede zmožnosti, da se upre sebičnosti razvojni drži te civilizacije. Na tej preizkušnji smo tudi kristjani in katoličani, kot sem izpostavil v knjigi *Občutek pripadnosti*.²⁵ Katoličani in katoliška Cerkev smo toliko bolj na resni preizkušnji, da na podlagi vere "obračamo tok" sveta. Ali se bo to posrečilo, je delno tudi vprašanje odgovornosti katoličanov, da v veri in predanosti Bogu pristopamo k problemom človeka in sveta z ustrezno (mistično) distanco. Seveda pa je problem nosilcev take drža. Čim

več jih bo na tem svetu, tem bolj bo razvoj sveta presegal globalne in druge spore in zagotovil trajnostni razvoj. Taka drža je mogoča le v veri, da verujemo v globlje temelje sveta ali, kot pravimo kristjani, v pristani in dejavni veri v Boga. Ali bo "Sin človekov, ko pride, našel vero na zemlji" (Lk 18,8), pa ostaja odprto in obenem akutno vprašanje.

Tem slabše za ta svet, če je ne bo več našel!

1. Dag Hammarskjöld (1905-1961), v letalski nesreči tragično preminuli generalni sekretar OZN (umorjen zaradi nasprotovanja izkoriščanju naravnih bogastev Konga belgijskih firm).
2. Keynes, John Maynard (1883-1946), britanski ekonom, utemeljitelj keynesijanizma. Uči, da ima večje varčevanje za posledico manj potrošnje in manj investicij. Za razliko od Hayeka poudarja, da ni dovolj samo prosti trg, pač pa globalna strategija usmerjanja nacionalne in, danes bi rekli, svetovne ekonomije.
3. Cordonnier, L., Keynziansko pretiravanje. Zakaj se preobrat ne bo zgodil jutri. V: *Le Monde diplomatique* Ljubljana, september 2009, 12-13.
4. Prim. Bauman, Z., *Moderna in holokavst*, Ljubljana (ŠZ Claritas) 2006, 46-60.
5. Navaja Bauman, n.d., 41.
6. Bauman, Z. (1995) *Postmoderne Moral*. Hamburg: Hamburger Edition, 324 in 363.
7. Prim. Mettrie de La, Julien Offray, *L'homme machine*, Leiden 1748 (pravzaprav 1747)
8. Prim. Brague, *Božji zakon*, Ljubljana ŠZ (Claritas) 2009, 19
9. Hayek, Friedrich August von (1899-1992), britanski ekonomist avstrijskega porekla, Nobelov nagrajenec za ekonomijo leta 1974. V delu *Zakon, zakonodaja in svoboda* in v drugih delih zagovarja popolno tržno svobodo, ki bi lahko celo ukinila nacionalne banke in uvedla "elastične" plače glede na povpraševanja po delu. Tako bi seveda ostala večina dejavnosti prepuščena svobodnemu trgu, ne glede na to, koliko ljudi tako lahko "pade skozi sito".
10. Brague, n.d. 20 sl.
11. Juhant, J., *Človek v iskanju svoje podobe. Filozofska antropologija*, Ljubljana (Claritas) 2003, 117-167.
12. Benedikt XVI., *Ljubezen v resnici. Cerkevni dokumenti*, Ljubljana 2009, št. 36, str. 42.
13. Prav tam št. 37, str. 43.
14. Prav tam, št. 20, str. 22.
15. Prav tam, št. 59, str. 69.
16. Prav tam, št. 67, str. 76/77.
17. Prim. Pavel, VI. Napredek narodov, št. 28, v: Juhant, J./Valenčič, R. *Družbeni nauk Cerkve*, Celje 1994, 405/6.
18. Piper, J., *Razumnost in pravičnost*, Ljubljana (Družina, Sidro) 2000 113-114.
19. Rawls, J., *Theory of Justice*, Oxford (UP) 1999 (1971), 69.
20. Prim. Juhant, J. *Etika I. Na poti k vzajemni cloveškosti*, Ljubljana (ŠZ Claritas) 2009.
21. Prav tam, 160; prim. tudi MacIntyre, A., *Kratka zgodovina etike*, Ljubljana, (ZPS) 1993, 22sl.
22. Navaja, Hass, A. *Mystik als Aussage. Erfahrungs-, Denk- und Redeformen christlichen Mystik*, Leipzig/Frankfurt am Main (Verlag der Weltreligionen/Insel), 497sl. : Tauler, J., Nim din selbes war. Studien zur Lehre von der Selbsterkenntnis bei Meister Eckhart, Johannes Tauler und Heinrich Seuse, Freiburg (Universitätsverlag) 1971, 121 sl.
23. Prim., Juhant, n.d., 12.
24. Prim., prav tam, 372 sl.
25. Prim. Juhant, J., *Občutek pripadnosti*, Celje (MD) 2009.